

درباره سمفونی نهم

دکتر شاهین فرهت

دانشیار گروه آموزشی موسیقی
دانشکده هنرهای زیبا
دانشگاه تهران

دفترچه‌های یادداشت و مکاتبات بهون چنین نشان می‌دهد که سال‌ها قبل از ساختن سمفونی نهم، فکر ساختن اثری که ایده‌آل برادری و برابری انسان‌ها در آن مطرح باشد او را مشغول کرده بوده است. این ایده‌آل برای وی رسیدن به یک هدف انسانی بود که بالاخره در آخرین سمفونی یعنی نهم به کمال رسید. ساختن یک سمفونی که در آن آواز و آواز جمعی وجود داشته باشد فکری کاملاً نو بود و بهون حتی درباره آن تردید هم داشت. لیکن قصیده شادی اثر شیلر (Schiller) مورد توجه او قرار گرفت. کلمات شیلر همان بیان‌گر اندیشه‌های انسان دوستانه آهنگساز بود. سمفونی شماره ۹ در رمینور اپوس ۱۲۵ آخرین سمفونی بهون است لیکن تم‌ها و ایده‌های موسیقایی آن از سال‌ها قبل از تصنیف این اثر در ذهن آهنگساز شکل گرفته است.

حتی قطعه فانتزی کرال در دومینور اپوس ۸۰ که در سال ۱۸۰۸ ساخته شده شباهت‌هایی به

سمفونی نهم که سال‌ها بعد ساخته شده دارد. تم‌ها و اندیشه‌های موسیقی را بهون معمولاً در دفترچه‌های یادداشت خود می‌نوشت و در حقیقت اولین یادداشت‌ها راجع به این سمفونی به تدریج طی سال‌ها توسط بهون تهیه و نوشته شده است. بالاخره در اواخر سال ۱۸۲۲ بهون سفارشی را توسط انجمن فیلارمونیک لندن جهت ساختن یک سمفونی تازه دریافت می‌کند. برای استاد دریافت چنین سفارشی که در وضع مالی مناسبی به سر نمی‌برد انگیزه خوبی بوده است.

بهون در ماه سپتامبر ۱۸۲۳ اولین پیش‌نویس از سمفونی نهم را آماده کرد، و پس از آن به مطالعه و آخرین تغییرات بر روی آن پرداخت و سرانجام این نگین افتخار جهان موسیقی در مارس ۱۸۲۴ تکمیل شده بود. علیرغم اینکه سمفونی توسط انجمن فیلارمونیک لندن سفارش داده شده بود اولین اجرا در تاریخ ۷ مه ۱۸۲۴ در وین انجام شد. اولین اجرای لندن در ۲۱ مارس

۱۸۲۵ به رهبری سر جورج سمارت (SIR GEORGE SMART) صورت گرفت. در طول ساختن سمفونی بهون به چگونگی یکدست بودن سه قسمت ارکستری و ربط آن به قسمت آوازی چهارم بسیار اندیشید. حتی مدتی به فکر آن بود که در قسمت چهارم الهامی فلسفی از سروده شیلر بگیرد و فینال سمفونی را نیز ارکستری بسازد. طرحی هم برای آن ریخت که آن را در فینال کوارتت زهی شماره ۱۵ به کار برد و دوباره آوازی ساختن قسمت آخر در فکرش قوت گرفت و آن را عملی ساخت.

نحوه به کارگیری شعر شیلر توسط بهون به گونه‌ای خاص صورت گرفت. بدین معنی که پس از شروع طوفانی قسمت چهارم، تم‌های قسمت‌های پیشین یکی پس از دیگری آمده و هر کدام پس از ارایه قطع می‌شود و سپس بانگ رسای خواننده باس این کلمات را از بهون (و نه از شیلر) می‌خواند که «دوستان این نعمات دیگر بس است بیاید آوازی شادی‌آفرین

بخوانیم پس از آن است که تم معروف قسمت چهارم نجواکنان ظاهر شده اوج می گیرد و بالاخره ترانه شیر خواننده می شود. این فکر استادانه به تلفیق این قسمت آوازی با درام سه قسمت ارکستری پیشین منطقی هنرمندانه داده است.

قسمت اول سمفونی با حالتی اسرارآمیز و در عین حال نگران و مضطرب شروع می شود، شروع در دومینانت است آن هم بدون فاصله محسوس، فقط نت لا و می به گوش می رسد و در میزان ۱۷ است که تم اصلی در مینور با صلابت و عظمتی بی همتا به گوش می رسد، این تم و چنین فضایی که گوش جهان هستی را با همه دردها و رنج هایش مجسم می کند، تصویری از شخصیت و چهره آهنگساز است.

نمی توان گفت که شروع قسمت اول دارای مقدمه است بلکه بهون قبل از آوردن تم اول به صورت کامل در میزان هفده قسمتی از فضای رمانتیک آن را با فضای اسرارآمیز آورده است.

پس از آن ما شاهد یک تم فرعی سرچشمه گرفته از تم اصلی هستیم و با اینکه حتی تم اول از آن سرچشمه گرفته زیرا که این از اولین الهامات بهون در این سمفونی بوده است. دیگر در طول قسمت اول تکرار نمی شود.

و این رابطی می شود برای تم دوم که در میزان ۷۴ درسی بمل ماژور ظاهر می شود.

بعضی موسیقی شناسان بین تم دوم و تم اصلی قسمت چهارم تشابه می بیند که اگر این شباهت وجود داشته باشد کاملاً ذهنی و مخفی است شکل ریتمیک Rhythmic در میزان ۱۰۲ نیز یکی دیگر از شخصیت های قسمت اول است.

در میزان ۱۶۰ مرحله نمایش یا اکسپوزیسیون به پایان می رسد و گسترش یا Development شروع می شود. شاید کامل ترین گسترش جهان سمفونی ها در اینجا باشد بجز سمفونی ارتیکا (شماره ۳). این عجیب ترین و استادانه ترین گسترش ها در فرم سنات است. تم ها همه بهترین آمادگی را برای این مرحله دارند که در دست بهون به حد کمال می رسد. مثلاً میزان سوم از تم اول به طرز جالبی در میزان های ۱۹۲ تا ۱۹۵ گسترش یافته و به طور کلی تمام اجزاء تم نخستین به استادانه ترین نوع مورد بهره برداری دراماتیک قرار می گیرد، تمام این مرحله گسترش با تم نخستین است. فقط جزء دوم از تم دوم از میزان ۲۷۵ تا میزان ۲۸۶ گسترش یافته است و بالاخره جزء سوم از تم اول است که با هیجانی بی سابقه ابتدا به صورت معکوس و سپس به صورت اصلی ما را به سوی تکرار تم اول که این بار قدرتش چند برابر شده سوق می دهد (میزان ۲۸۷ تا ۳۰۰).

برگشت تم ها از میزان ۳۰۱ آغاز می شود، و بر خلاف شروع سمفونی که اسرارآمیز و نجواکننده است در اینجا به اوج هیجان و عظمت خود رسیده است و در میزان ۳۱۶ تم اصلی نیز با قدرت هر چه تمام تر آورده شده است. باید در نظر داشت که میزان چهارم تم اول (میزان ۲۰) نیز نه تنها در گسترش بلکه در طول این قسمت به عنوان یک موتو مهم استفاده شده است. بعد از مرحله تکرار تم ها، کودا Coda با بخش پایانی قسمت اول شروع می شود که خود مرحله گسترده است در اینجا ما شاهد استفاده استادانه مجدداً آهنگساز از تم ها هستیم در میزان ۵۱۳ مرحله

پایانی به اوجی عظیم نزدیک می شود. ابتدا نجواکنان شروع شده و در میزان ۵۳۱ به قدرت می رسد و قسمت اول با تم اول تمام می شود.

در قسمت اول سمفونی نهم همه چیز به بالاترین مرتبت رسیده است. همه چیز از تم اول و دوم گرفته شده و هیچ نکته اضافی و مصنوعی وجود ندارد، این قسمت مثال خوبی برای استادانه ترین به کارگیری فرم سنات و درآمیختن آن با احساس و روح بشری. در هشت سمفونی پیشین. قسمت های آهسته در قسمت دوم قرار دارند (بجز سمفونی هشتم که اصلاً قسمت آهسته ندارد) ولی در اینجا ترتیب قسمت ها جابجا شده بدین معنی که قسمت اسکرتسو (Scherzo) در قسمت دوم و قسمت آهسته در سوم آورده شده است. چنین عظمتی در قسمت اول چنین ایجاب می کند که قسمت تندی را به دنبال داشته باشد، و اما چه قسمت تندی! عظمت ادامه می یابد ریتم این قسمت از مقدمه این بخش گرفته شده است. تم اصلی آن مانند یک گلوله آتشین در سرازیری می دود و اوج می گیرد. این تم با یادداشتی که بهون در ۱۸۱۵ کرده است اندکی تفاوت دارد، شباهت این تم را ما در قسمت آخر کوارتت زهی شماره ۳ اپوس ۱۸ شماره ۳ که در حدود سال ۱۸۰۰ یعنی تقریباً ربع قرن قبل از تصنیف سمفونی نهم می یابیم.

تم قسمت دوم مانند یک فوگ است ولی به فرم اسکرتسو یعنی سه قسمتی بسط پیدا می کند.

روحیه قسمت های اول و دوم سمفونی نهم به یکدیگر شبیه اند هر دو قسمت در مینور است. ریچارد واگنر (Wagner) درباره قسمت اول اظهار نظر کرده و

خوبی دوست باشد و آن کس که همسر نجیبی نصیحت شده در این شادمانی شرکت می کند اما بگذار آنکس که در جهان فقط وجود خود را می بیند، گریان و نالان خارج از این حلقه مقدس بماند.

همه جهانیان با هم برادرند و بسوی شادمانی حقیقی گام برمی دارند پس بیاید دفتر دیون خود را در هم بریزیم، کینه ها را فراموش کنیم دشمنان خود را ببخشاییم و جهان را با یک بوسه هموار سازیم. فینال سمفونی نهم بتهون آرمان تسلی خاطر بشریت است استاد بزرگ در این قسمت که متجاوز از ۹۴۰ میزان است ارکستر را دوش به دوش خوانندگان به کار گرفته است. کراال نویسی بتهون در این قسمت بسیار مشکل است به خصوص برای خوانندگان سوپرانو. در قسمت های تک خوانی نیز بتهون از یک دامنه وسیع برای خوانندگان استفاده کرده است. علیرغم پیام انسانی و عظمت قسمت آخر سمفونی نهم، عمیق ترین احساسات بشری با ابعاد مختلف در سه قسمت ارکستری سمفونی آمده، این قسمت ها از مرز زمان و مکان می گذرند و انسان را به دنیای کائنات همراه با درام زندگی بشر می کشاند، این فضا را به خصوص در قسمت اول سمفونی نهم شاهد هستیم، خلق آثار بزرگ از نوابغ بر می آید، لیکن در مورد سمفونی نهم مسأله از نبوغ هم می گذرد، و فقط کسانی که الهامات آسمانی دارند موفق به خلق چنین آثاری می شوند.

قسمت چهارم سمفونی نهم بتهون برای خود اثری کامل است. یک فانتزی ارکستری همراه با بخش های مختلف، این قسمت به تنهایی حدود نیم ساعت به طول می انجامد در گام اصلی رمینور شروع شده و در ماژور به پایان می رسد این قسمت ما شاهد مدگر دی های بسیار در گام های مختلف ماژور و مینور هستیم شروع فینال با اکوردی که دیسونانس است و گویی تونیک و دومینانت (Tonic-Dominant) با هم مخلوط شده است آغاز می شود این در حقیقت Tonic است که با Appogeaatura آپوزاتور همراه است و حل می شود. به هر صورت قدرت و خشونت شروع این قسمت که مانند فریادی می ماند پس از آرامش پایانی قسمت سوم، فضای عجیبی را ایجاد می کند، پس از آن رفته رفته بتهون فضا را برای آوردن آن تم معروف که معرف فکر برادری و درستی انسان هاست را فراهم می کند و این پس از آن است که تم های قسمت های اول و دوم و سوم به ترتیب باز می گردند ولی فقط اشاره ای به آنها شده و سپس بانگ رسای خواننده باس این سخنان را از بتهون (و نه از شیلر!) می خواند. دوستان دیگر این نعمات بس است بیاید آوازی خوش تر و دلپذیرتر بخوانیم، قبل از این سخنان تم معروف برادری معرفی می شود و سپس ت!

راج شادی شیلر طی چند مرحله توسط کر و خوانندگان سولو خوانده می شود خلاصه ترجمه و مفهوم ترانه شادی به شرح زیر است:

شادی ای دختر محبوب بهشتی مادر آستان مقدس تو گرد آمده ایم معجزه تو آنچه را که به قهر و غضب جدا شده پیوند می دهد آن کس که سعادت یافته و با دوست

آن را توفان زندگی می نامد، توفانی سهمگین پر از فراز و نشیب، تراژدی، درام و کشش های زندگی جوش و خروش قسمت اول به نوعی در قسمت دوم نیز ادامه می یابد، ضربات طبل در قسمت دوم تلاش انسان را برای رهایی از تاریکی نشان می دهد. در قسمت میانی اسکر تسو که از رمینور به رماژور تغییر گام می دهد این روشنایی را واضح تر نشان می دهد، گو اینکه رجعت به رمینور بازگشت به توفان است وقتی نوبت به قسمت سوم یا قسمت آهسته سمفونی می رسد گویی ایده آل بشر برای آرامش، زیبایی و راحتی فضای تازه ای به موسیقی می بخشد: این قسمت درسی بمل ماژور است، فضای این آواز الهام بخش بسیاری از موسیقی دانان قرار گرفت بروکنر (Bruckner) و مالر (Mahler) و حتی ریچارد آستراس را می توان نام برد، این قسمت نوعی واریاسیون آزاد است. همراه با تم های فرعی که در سل ماژور و رماژور آورده شده است. رنگ آمیزی ارکستر نیز بسیار بدیع است. تصور این فضاها برای بتهون که در آن موقع کر مطلق بود از عجایب است اجرای!

این اثر برای ارکستر کار آسانی نیست صرف نظر از بالاترین دامنه احساسی ممکن، تکنیک به کارگیری سازها صداهای سولو و گروه همخوانی هر کدام به بالاترین حد است به عنوان مثال نوشتن لب بالای پنج خط حامل در کلید فا برای ترومبون باس در حالی که ترومبون های تور ساکت هستند در قسمت دوم سمفونی عجیب است. (میزان ۴۱۴). مند لسن (Mendelssohn) اولین رهبر ارکستری بود که توانست صدای صحیح از آن بیرون بیاورد.